

2.kapitola

Ukazatele ekonomické výkonnosti

V této kapitole se seznámíte:

- S tím, co to je hrubý domácí produkt a jakými metodami ho můžeme zjistit
- Jak změna cenové hladiny neboli inflace ovlivňuje hrubý domácí produkt
- S odvozenými ukazateli, zejména s hrubým národním důchodem a disponibilním důchodem
- Jak se mezinárodně srovnávají jednotlivé země podle ekonomické úrovně
- S tím, zda lze ztotožnit hrubý domácí produkt s ekonomickým blahobytem
- S aktuálními údaji o hrubém domácím produktu ČR a jejich porovnáním se státy EU

Úvod

V této kapitole se budeme věnovat některým základním makroekonomickým ukazatelům, kterými můžeme postihnout ekonomickou výkonnost sledované země. Protože v dalších kapitolách budeme běžně používat pojmy jako např. hrubý domácí produkt, národní důchod, disponibilní důchod atd., je nezbytné, abychom si hned zpočátku vysvětlili, co tyto ukazatele znamenají a jakým způsobem je lze zjistit. Největší prostor bude věnován hrubému domácímu produktu, který je považován za nejvýznamnější ukazatel výkonnosti ekonomiky. Důležité je i srovnání výkonnosti domácí ekonomiky s ostatními státy. Také této problematice bude věnována krátká pozornost.

2.1 Hrubý domácí produkt

Prvním z ukazatelů, který zachycuje výkonnost dané ekonomiky je hrubý domácí produkt (HDP). HDP je snad nejsledovanějším makroekonomickým ukazatelem. Můžeme ho definovat následovně:

Definice: Hrubý domácí produkt je tržní hodnota veškerých finálních statků a služeb vyrobených v dané ekonomice za dané časové období.

Finálních statků

Při zjišťování velikosti HDP se musíme vyhnout tzv. dvojímu započítávání, které znamená, že hodnotu některého statku či služby započítáme vícekrát. Jak by se to mohlo stát? Například kniha, kterou právě čtete, je vytištěna papíře. Hodnota této knihy by se započítala do HDP. Nesmíme však již samostatně započítat hodnotu papíru (který v tomto případě tvoří meziprodukt), protože ta už je obsažena v hodnotě knihy. Pokud bychom to udělali, HDP by byl nadhodnocen. Z tohoto důvodu započítáváme pouze hodnotu finálních statků, tj. statků, které slouží ke konečné spotřebě, investicím nebo vývozu. V praxi se problému dvojího započítávání vyhneme použitím přidaných hodnot. S přidanou hodnotou se seznáme dále v této kapitole.

Tržní hodnota

Finální statky a služby jsou vyjádřeny v tržních cenách, tzn. v cenách, které platí kupující. Tržní ceny se odlišují od cen, za které prodávají výrobci, tím, že obsahují i nepřímé daně (DPH a spotřební daně). Použití tržních cen nám umožňuje vyjádřit společnou hodnotu rozdílných statků. Bez cen bychom asi stěží mohli vyjádřit společnou hodnotu např. rohlíků a aut. Tím, že používáme tržní ceny, však vznikají obtíže, jakou hodnotu započítat za statky a služby, které se běžně neprodávají na trzích. V tomto případě musí statistikové odhadnout jejich hodnotu. Běžným příkladem je např. práce v domácnosti či bydlení ve vlastním domě.

Pokud byste bydleli v pronajatém domě či bytě, museli byste platit nájemné. Jestliže však bydlíte ve vlastním, poskytnete tuto službu sami sobě. Statistikové pak hodnotu této služby odhadují.

Veškerých

Pod pojmem veškeré finální statky a služby rozumíme ty, které jsou statisticky zachytitelné. Obtížnost či nemožnost statistického zachycení může být způsobena různými příčinami. Jednou z nich může být snaha lidí vyhnout se placení daní. Kromě toho existují činnosti, které jsou nelegální – např. prodej

drog, prostituce atd. Tyto činnosti tvoří tzv. stínovou ekonomiku. Je však nutné podotknout, že v posledních letech v sobě HDP zahrnuje i odhady za tuto stínovou ekonomiku.

	2000	2001	2002	2003
Drogy	6131	6092	5982	5909
Prostituce	5816	5235	4711	5816
Pašování	2838	2865	2351	2580

Jedná se pouze o některé části stínové ekonomiky. Čísla jsou uvedena v mil. Kč. Jde o přidanou hodnotu, neboli tu hodnotu, která by se započítávala do HDP. Český statistický úřad započítává v ročních národních účtech prostituci.

V dané ekonomice

HDP zahrnuje finální statky a služby vyrobené na území daného státu bez ohledu na to, kdo je vlastníkem výrobního faktoru. Vlastník výrobního faktoru může být rezident dané země (má sídlo v dané zemi, ale svou činnost může provádět doma i v zahraničí), nebo může být nerezident dané země (sídlo má v cizině, a opět může provádět svou činnost v cizině nebo doma). Do HDP se tedy započítávají finální statky a služby vyrobené jak rezidenty, tak nerezidenty daného státu. Rozhodující pro zařazení do HDP je, že je vyroben na území daného státu.

Za dané časové období

Zpravidla zde máme na mysli rok, případně čtvrtletí. To znamená, že HDP v sobě zahrnuje pouze finální statky vyprodukované během konkrétního roku (čtvrtletí). Nezahrnují se však tržní transakce, jako je prodej již dříve vyrobených statků (např. domů, strojů). Do HDP konkrétního roku (čtvrtletí) by se však např. v případě prodeje již dříve postaveného domu musela započítat hodnota služby, kterou poskytla realitní kancelář.

2.2 Metody výpočtu hrubého domácího produktu

Hrubý domácí produkt můžeme zjistit třemi metodami:

- a) Výdajovou metodou
- b) Výrobní metodou
- c) Důchodovou metodou

Výdajová metoda

Výdajovou metodou zjistíme HDP tak, že sečteme všechny výdaje vynaložené na finální statky a služby. Celkové výdaje na finální statky a služby můžeme rozčlenit následovně:

1) Výdaje domácností na spotřebu ©

Výdaje domácností na spotřebu v sobě zahrnují výdaje domácností, na:

- Statky krátkodobé spotřeby (potravin, oblečení, atd.)
- Statky dlouhodobé spotřeby (auta, televizory, atd.)
- Služby (vzdělání, dopravu, atd.)

2) Výdaje na investice (I)

Investice představují přírůstek zásoby kapitálu během daného časového období. Zásoba kapitálu je celkové fyzické množství kapitálu v ekonomice. Musíme upozornit, že pod pojmem investice máme na mysli reálné investice. Nejedná se o investice v podobě finančních investic (např. nákup cenných papírů). Pokud provedeme finanční investici, změníme pouze strukturu našeho portfolia, ale reálně nezvýšíme zásobu kapitálu.

Do výdajů na investice zahrnujeme výdaje na investice financované podniky, příp. domácnostmi.

Můžeme si je dále rozčlenit na:

- Investice do fixního kapitálu – výdaje podniků na nové závody, stroje a další vybavení. Je pro ně charakteristické, že v průběhu výrobního procesu dochází k jejich

postupnému opotřebení. Do této položky patří také výdaje domácností na nákup domů a bytů (ostatní dlouhodobé statky patří do výdajů na spotřebu).

- Investice do zásob – změny v zásobách finálních statků, které jsou určeny na prodej a zásoby materiálu, který je určen pro další použití ve výrobním procesu. Jedná se o rozdíl mezi stavem zásob na konci a na začátku sledovaného období. Investice do zásob mohou být za sledované období pozitivní (zásoby rostou), neměnné nebo negativní (zásoby klesají).

3) Výdaje vlády na nákupy výrobků a služeb (G)

Celkové vládní výdaje si lze rozdělit na vládní nákupy statků a služeb a na výdaje na transfery. Pouze však vládní nákupy statků a služeb připočteme při výpočtu HDP k ostatním výdajům.

- Vládní nákupy statků a služeb se odlišují od transferů tím, že vláda za své prodaje dostává určitou protihodnotu. Vládní nákupy statků a služeb jsou např. výdaje vlády na školství, zdravotnictví, obranu, platy státních zaměstnanců atd., ale i investiční výdaje vlády, např. výdaje na stavbu dálnic, železnic atd.
- Transfery – za jejich poskytnutí vláda nedostává žádnou protihodnotu. Jedná se např. o podpory v nezaměstnanosti, různé sociální dávky, důchody atd. Jak již bylo uvedeno, výdaje na transfery se nezapočítávají do celkových výdajů pro výpočet HDP.

4) Čistý export (NX)

Poslední položkou, kterou při výpočtu HDP zohledňujeme příspěvek zahraničí k tvorbě HDP, je čistý export. Čistý export zjistíme tak, že od celkového exportu (X) odečteme import (M). Export (vývoz) představuje statky a služby prodávané do zahraničí. Tím, že subjekty v zahraničí nakupují domácí statky a služby, zvyšují HDP domácí země. Proto se exporty připočítávají. Import (dovoz) naopak představuje nákup statků a služeb, které byly vyprodukované v zahraničí. Importované statky a služby pak tvoří část spotřeby domácností, investic a výdajů státu na nákupy statků a služeb. Protože však nezvyšují domácí produkt, musí se hodnota importu při výpočtu HDP odečíst.

Výdajovou metodu tedy můžeme shrnout následovně

$$\text{HDP} = C + I + G + \text{NX}$$

Obrázek zachycuje výdajovou metodu aplikovanou na hrubý domácí produkt ČR v roce 2006. Její členění je mírně odlišné (odpovídá potřebám statistiků). Podstata však zůstává stejná

Rozčlenění HDP ČR podle výdajové metody v roce 2006

	3220
Hrubý domácí produkt	259
	2243
Výdaje na konečnou spotřebu	545
	1531
• domácností	987
• vlády	689144
• neziskových institucí	22414
Tvorba hrubého kapitálu	873767
• fixního	812876
• změna zásob	57855
• cennosti	3036
Zahraniční obchod	102947
	2448
• vývoz	218
	2345

• dovoz	271
---------	-----

Jedná se o nominální HDP (v běžných cenách) v mil. Kč

Výrobní metoda

Při výpočtu HDP pomocí výdajové metody jsme sčítali výdaje na finální statky a služby. Finální statky a služby jsou produkovány výrobci. Proto můžeme HDP zjistit také tak, že sečteme tzv. přidané hodnoty všech odvětví v ekonomice

K vysvětlení přidané hodnoty použijme náš příklad knihy. Její výrobu rozčleníme na jednotlivé výrobní stupně. Postup nezachycen v následující tabulce:

	Spotřeba meziproductů	Přidaná hodnota	Příjem z prodeje
Lesní společnost	0	100	100
Dřevařský závod	100	50	150
Papírny	150	80	230
Tiskárna	230	60	290
Prodejna knih	290	120	410
Celkem	770	410	1180

Předpokládejme, že lesní společnost k vypěstování stromů nepotřebuje žádný meziproduct. Lesní společnost prodá dřevařskému závodu stromy ke zpracování za 100 Kč. Protože však nemá spotřebu žádných meziproductů, vytvoří přidanou hodnotu 100 Kč. Dřevařský závod nakoupené stromy zpracuje na dřevo. Toto dřevo dále prodá papírnám za 150 Kč. Protože však za stromy zaplatil 100 Kč, rozdílem zjistíme, že dřevařský závod zvětšil hodnotu produktu o 50 Kč. Papírny dřevo zpracují na papír. Ten prodají tiskárnám za 230 Kč. Z toho je patrné, že velikost přidané hodnoty na tomto stupni výroby je 80 Kč. Tiskárna z tohoto papíru vyrobí knihu a dodá ji prodejcům knih za 290 Kč. Přidaná hodnota tiskárny je tedy 60 Kč. Nakonec si studenti knihu koupí v knihkupectví za cenu 410 Kč. Přidaná hodnota prodejny knih tedy činí 120 Kč.

Povšimněte si, že jestliže sečteme přidanou hodnotu na jednotlivých stupních produkce, dostaneme v našem příkladě částku 410 Kč. To je stejná částka, za kterou knihu nakoupí studenti v obchodě. Těchto 410 Kč by proto byl náš hrubý domácí produkt.

Jak již bylo řečeno, tím že použijeme součet přidaných hodnot, se vyhneme tzv. dvojímu započítávání. Pokud bychom se mu v našem příkladě nevyhnuli, dostali bychom částku 1180 Kč – sumu příjmů z prodeje na jednotlivých stupních výroby.

Hrubý domácí produkt výrobní metodou získáme součtem přidaných hodnot na jednotlivých stupních výroby.

K tomuto závěru je, ale nutné udělat jednu poznámku. Hrubý domácí produkt se udává v tržních cenách, proto by se správně k přidaným hodnotám musely připočíst nepřímé daně (a odečíst dotace – jsou jakoby zápornými daněmi).

Obrázek zachycuje rozčlenění přidaných hodnot na jednotlivá odvětví pro ČR v roce 2006. Jak je patrné, největším dílem se na českém HDP v tomto roce podílel zpracovatelský průmysl.

Zemědělství a myslivost, lesní hospodářství	77641
Rybolov	508
Dobývání nerostných surovin	39781
Zpracovatelský průmysl	790048
Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	108004
Stavebnictví	197505
Obchod, opravy motorových vozidel a spotřebního zboží	356425
Pohostinství a ubytování	54514

Doprava, skladování, pošty a telekomunikace	286062
Peněžnictví a pojišťovnictví	90671
Činnosti v oblasti nemovitostí, pronajímání movitostí, služby pro podniky, výzkum a vývoj	407744
Veřejná správa; obrana; sociální zabezpečení	160890
Školství	119533
Zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti	119251
Ostatní veřejné, sociální a osobní služby	95772
Domácnosti zaměstnávající personál	444
	2904
Hrubá přidaná hodnota v základních cenách	793
Daně z produktů	349496
Dotace na produkty	34030
	3220
Hrubý domácí produkt	25

Jedná se o nominální HDP (v běžných cenách) v mil. Kč

Důchodová metoda

Přidaná hodnota v ekonomice je zdrojem pro důchody výrobních faktorů, které jsou zapojeny do výroby statků a služeb. Vraťme se opět k našemu příkladu knihy a uvažujme prodejce knih. Přidaná hodnota prodejce knih je vlastně rozdíl mezi příjmy z prodeje knihy a náklady na nákup této knihy od tiskárny. Zároveň musí být tento rozdíl také něčím důchodem: část zaplatí prodávacům ve formě mezd, část zaplatí majiteli nemovitosti (příp. pozemku), ve které má prodejnu, ve formě renty. Další část zaplatí ve formě úroků za bankovní úvěr, sloužící k nákupu vybavení prodejny. Zbývající část je zisk prodejce a ten vlastně tvoří jeho důchod. Musíme si však uvědomit, že důchody, které dostávají vlastníci výrobních faktorů, nemohou být totožné s hrubou přidanou hodnotou definovanou výše.

Rozdíl bude jednak ve znehodnocení kapitálu a jednak v nepřímých daních zmenšených o dotace.

Důchodovou metodou tedy velikost HDP zjistíme tak, že sečteme

- mzdy (včetně dalších nákladů na zaměstnance)
- renty
- úroky
- zisky
- znehodnocení kapitálu
- nepřímé daně zmenšené o dotace

Uvedli jsme si tři způsoby, kterými lze zjistit výši hrubého domácího produktu. Všemi těmito způsoby musíme dostat vždy stejný výsledek.

Nyní ještě krátce k některým upřesněním hrubého domácího produktu.

2.3 Nominální a reálný hrubý domácí produkt

Prozatím jsme v našem výkladu předpokládali, že se HDP měří tržními cenami sledovaného období neboli tzv. cenami běžného období. HDP vyjádřený v cenách běžného období označujeme jako nominální HDP.

Jestliže porovnáваме HDP mezi jednotlivými roky (sledovanými obdobími), vyvstává při použití cen běžného období otázka, zda je změna HDP způsobena změnou fyzického objemu produkce statků a služeb, nebo změnou cen těchto statků a služeb (případně změnou jak objemu, tak cen statků a služeb). HDP, který zachycuje pouze změnu fyzického objemu produkce, se nazývá reálný HDP. Pro jeho vyjádření se používají stálé ceny, neboli ceny výchozího (základního) roku.

Rozdíl mezi reálným a nominálním HDP v jednotlivých letech je tedy způsoben změnou cen.

Výjimkou je samozřejmě výchozí rok, kdy reálný a nominální HDP je totožný.

Pro eliminaci cenových změn používáme tzv. deflátor HDP. Deflátor HDP je vlastně cenový index a můžeme ho definovat následovně:

Deflátor HDP = (nominální HDP) / (reálný HDP) x100

Pokud nás zajímá, jak se ekonomika vyvíjí, používáme nejčastěji meziroční tempo růstu právě reálného HDP.

2.4 Čistý domácí produkt

Uvedli jsme, že investice představují přírůstek kapitálu během daného sledovaného období a že zásoba kapitálu je celkové fyzické množství kapitálu v ekonomice. Pro potřeby odlišení hrubého domácího produktu od čistého domácího produktu (ČDP) však musíme toto tvrzení dále upřesnit.

V průběhu sledovaného období dochází k fyzickému opotřebenění existující zásoby kapitálu a fakticky klesá jeho hodnota. Část z investic tak bude použita na obnovu takto opotřebeného kapitálu. Někdy se této části investic říká investice obnovovací. Zbývající část investic, která skutečně zvyšuje zásobu kapitálu, se pak nazývá čistými investicemi.

Celkové hrubé investice můžeme vyjádřit následovně:

Hrubé investice = čisté investice + znehodnocení kapitálu

Vysvětlení rozdílu mezi hrubými a čistými investicemi nám umožňuje odlišit od sebe hrubý domácí produkt od čistého domácího produktu. Čistý domácí produkt zjistíme tak, že od hrubého domácího produktu odečteme znehodnocení kapitálu.

Hrubý domácí produkt = čistý domácí produkt + znehodnocení kapitálu

2.5 Hrubý národní důchod

Produkcí můžeme rozlišovat podle toho, zda je vyrobena na území daného státu (bez ohledu na to, kdo je vlastníkem výrobních faktorů), nebo zda je vyrobena výrobními faktory v držení rezidentů daného státu (bez ohledu na místo produkce).

Prvním přístupem zjistíme **hrubý domácí produkt** (HDP). Hrubý domácí produkt tedy vyjadřuje přidanou hodnotu vyprodukovanou všemi výrobními faktory na daném území, zahrnující i výrobní faktory držené nerezidenty (cizinci) daného státu.

Hrubý národní důchod (HND) naopak využívá druhý přístup, tzn. zahrnuje přidanou hodnotu vyprodukovanou výrobními faktory v držení rezidentů (obyvatel) daného území a nezáleží na tom, zda je produkce vyrobena na území daného státu nebo v zahraničí.

Statisticky se hrubý národní důchod zjistí tak, že od HDP odečteme důchody z výrobních faktorů ve vlastnictví nerezidentů, které získali na daném území, a přičteme důchody z výrobních faktorů ve vlastnictví rezidentů, které získali v zahraničí.

Mezi hrubým domácím produktem a hrubým národním důchodem jsou často značné rozdíly. Nejznámější je případ Irska. Mnoho firem ze zahraničí se v minulosti přesunulo do Irska. Tyto firmy vyrábějí produkci, vyplácají mzdy, vytvářejí zisky a tím zvyšují irský HDP. Jenomže velkou část zisků tyto firmy zasílají do mateřských zemí (vlastníci jsou nerezidenti), což snižuje irský hrubý národní důchod.

Podobně jako jsme u hrubého domácího produktu odečtením znehodnocení kapitálu dostali čistý domácí produkt, zjistíme čistý národní důchod odečtením znehodnocení kapitálu od hrubého národního důchodu.

2.6 Disponibilní důchod

Velmi důležitým ukazatelem, který využijeme v dalších kapitolách, je disponibilní důchod. Je to důchod, který výsledně získávají domácnosti. Je složen ze všech důchodů (mzdy, renty, úroky a vyplacené dividendy) a transferových plateb od vlády. Musí se od něj ale odečíst daně, které domácnosti platí.

Disponibilní důchod, který domácnosti obdrží, pak mohou použít na spotřebu nebo na úspory.

2.7 Mezinárodní srovnání

Reálný hrubý domácí produkt je také nejčastěji využívaným ukazatelem pro srovnání výkonnosti různých zemí. Pokud se provádí mezinárodní srovnání, musí se reálný HDP porovnávaných zemí přepočítat na stejnou jednotku, např. na dolary. Např. náš produkt bychom přepočítali pomocí měnového kurzu. Problém ale je, že se měnový kurz může výrazně měnit, čímž by se měnila i velikost přepočteného produktu. Aby se tomu předšlo, používá se pro přepočet tzv. parita kupních sil. Podrobněji se o ní zmíníme v kapitole zabývající se měnovým kurzem. Ve stručnosti můžeme říci, že parita kupních sil eliminuje změny cen v jednotlivých zemích. Pokud jsou například u nás ceny identických statků nižší než ve Spojených státech po přepočtu měnovým kurzem, dojde při přepočtu podle parity kupních sil ke zvýšení našeho produktu v mezinárodním srovnání. Vedle tohoto přepočtu se navíc při mezinárodním srovnání porovnává produkt na jednoho obyvatele.

2.8 Hrubý domácí produkt a ekonomický blahobyt

Reálný hrubý domácí produkt je nejsledovanějším makroekonomickým ukazatelem a často se jeho vývoj ztotožňuje s vývojem ekonomického blahobytu společnosti. Z toho pak lze odvodit tvrzení, že čím vyšší máme reálný HDP, tím lépe. Toto tvrzení však není úplně přesné a vyvolává často kritické reakce. Argumenty proti tomuto ztotožňování jsou zaměřeny zejména na to, že ekonomický blahobyt je ovlivňován i jinými faktory než pouhým množstvím produkce.

Ekonomové na tuto kritiku reagovali konstruováním některých ukazatelů, které by ekonomický blahobyt společnosti zachycovaly výstižněji. Při konstruování těchto ukazatelů vycházejí z HDP a nejčastěji provádějí následující úpravy:

- Připočítává se hodnota volného času – ve volném čase se lidé mohou věnovat svým rodinám, zálibám, vzdělávání, atd. Tento volný čas, který bezesporu přispívá ke kvalitě života, nemá tržní vyjádření, a není tudíž do HDP započítáván.
- Připočítává se hodnota zachycující např. práci doma – do HDP se nezapočte to, že vám soused poseká trávu na zahradě, že místo abyste šli do restaurace, uvaříte si doma večeři atd.
- Připočítává se stínová ekonomika – jak již bylo uvedeno, část podzemní ekonomiky se již do HDP započítává.
- Odečítají se škody na životním prostředí – výroba statků a služeb často poškozují životní prostředí, což má negativní dopad na kvalitu života lidí. V HDP je však zachycena pouze hodnota vytvořené produkce.

Shrnutí

- Hrubý domácí produkt je tržní hodnota veškerých finálních statků a služeb vyprodukovaných v dané ekonomice za dané časové období.
- Finální statek je statek určený ke konečné spotřebě, investicím nebo vývozu.
- Přidaná hodnota je rozdíl mezi příjmy z prodeje a hodnotou meziprojektu.
- Tržní ceny zahrnují vedle cen, které si účtují výrobci, také nepřímé daně.
- Výdajovou metodou zjistíme HDP součtem veškerých výdajů: spotřebních výdajů domácností, hrubých investičních výdajů, výdajů vlády na nákup statků a služeb a čistého exportu.
- Výrobní metodou zjistíme HDP součtem přidaných hodnot na jednotlivých stupních výroby.
- Důchodovou metodou zjistíme HDP součtem všech důchodů: mezd, úroků, zisků, rent, dále pak odpisů a nepřímých daní.
- Nominální HDP je vyjádřen v běžných cenách sledovaného roku. Reálný produkt eliminuje cenovou změnu, je vyjádřen ve stálých cenách výchozího roku.
- Čistý domácí produkt získáme, jestliže od hrubého domácího produktu odečteme znehodnocení kapitálu (odpisy).
- Hrubý národní důchod je vytvořen kdekoli ve světě, ale výrobními faktory v držení rezidentů sledované země. Hrubý domácí produkt je vyroben v dané zemi výrobními faktory v držení rezidentů i nerezidentů dané země.
- Disponibilní důchod je důchod domácností, který mohou použít na spotřebu nebo úspory.